

A HIÁNY JELEI

Egy tanácskozás és egy tematikus folyóiratszám tanulságai

UNGVÁRY RUDOLF

A magyarországi információ és dokumentáció – s ezen belül a könyvtárügy – területén két, első látásra talán szerénynek és főleg speciálisnak tűnő esemény történt az ősszel. Az egyik a Kecskeméten szeptemberben lezajlott szakmai tanácskozás¹ bibliográfiai kérdésekről, a másik pedig az INFORMÁCIÓ/ELEKTRONIKA októberi tematikus száma² a könyvtári és tájékoztatási munka gépesítéséről.

A két esemény látszólag mind jellegében, mind tárgyában távol esik egymástól. A felvetődött problémák az egyiken, az elénk táruló körkép a másikon azonban fontos, közös, az egész magyarországi információs és dokumentációs tevékenységre érvényes általánosítások levonására kényszerítenek. Mindegyik esemény valami *helyett* állt: ami az INFORMÁCIÓ/ELEKTRONIKÁBAN megjelent, azzal országos tanácskozásokon kellett volna foglalkozni, amivel pedig Kecskeméten foglalkoztak, elválaszthatatlan ma már az említett folyóirat októberi számának tárgyától.

Magyarán: nem képzelhető el ma már bibliográfiai tevékenység a gépesítés figyelembevétel nélkül, és a jövőben még kevésbé képzelhető el. Minden halogatás ebben az ügyben, a szükséges pénzügyi fedezet minden megvonása egyre tartósabban taszítja bele a magyarországi információs és dokumentációs tevékenységet azok közé a „gogoli” körülmények közé, melyek között immár évek óta vergődik. A két esemény – mind eredményein, mind hiányaiban – ezt bizonyítja. Kezdjük

a kecskeméti szakmai tanácskozással:

kevés olyan tanácskozás vagy konferencia volt az utóbbi időben, amely egyrészt tárgyában annyira – jólesően – konkrét, annyira időszerű volt, s amelyet annyira idejében tartottak meg, mint ez. Miről is volt szó tulajdonképpen?

Első megközelítésben az új bibliográfiai szabványokra³ való áttérés kérdéséről, amely különböző besorolási és leírási problémákat vet fel a könyvtári katalógusokban. Ez a kérdés már önmagában is megért egy egész tanácskozást.

Varga Ildikónak e tárgyban megtartott indító előadása⁴ – amely a Könyvtáros c. szaklapban megjelent cikksorozatára épült – áttekinthető rendszerbe foglalta mindazokat a vonatkozási pontokat, melyek alapján a mindennapi könyvtári gyakorlatban az áttérés végrehajtható. A hozzá kapcsolódó korreferátumokat is az a személyes érintettség és szakmaközelség jellemezte, amiért egyáltalán érdemes előadásokat meghallgatni, és amiben a kecskeméti tanácskozás egyben kivált a gyakran adminisztratív általánosságokkal és tudományos stílusú semmitmondásokkal fűszerezett országos konferenciák közül.

Az új bibliográfiai szabványokra való áttérés nehézségei tehát eleve adtak a tanácskozásnak egy megfelelő – tulajdonképpen nem maradéktalanul bekalkulált és kiaknázott – indítófeszültséget. Minderre aztán rátelepült egy másik kérdés, amely az előbbi formaibb jellegéhez képest tartalmibb, s ennél fogva szubjektívebb is volt, mégpedig a központi katalóguscédula-ellátásban alkalmazott osztályozási jelzetalkotás kérdése.

Az ÚJ KÖNYVEK-kel párhuzamosan terjesztett katalóguscédulákhoz a címleírást és az ETO szerinti osztályozást – melyet a szakmai tolvajnyelv egyszerűen „szakozásnak” hív – az OSZK szakozó csoportja végezte, mégpedig nagyon magas színvonalon s immár évtizedek óta.

A felhasználó felől nézve a központi ellátáshoz a jelzetek valamivel egyszerűbbek voltak, mint azok, amelyek az OSZK számára készültek. Az utóbbihoz ugyanis – hogy egy-egy osztályozási jelzethez („szakjelzethez”) ne kerüljön áttekinthetetlenül sok tétel – számtalan differenciált *szintaktikai* fogást kell alkalmazni, melyekre kisebb könyvtárakban nincs szükség. A dokumentum tartalma felől nézve azonban az osztályozást lényegében az azonos *szemantikai* elvek jellemezték.

Mindennek következtében egyrészt volt némi összhang azok között az elvek között, melyek alapján az OSZK illetve a közművelődési könyvtárak szakkatalógusait – pontosabban: a másodlagos, bibliográfiai információk osztályozó fogalmak szerint rendezett készletét, a katalógus-file-t – rendezték, másrészt pedig – s ez a fontosabb – évtizedek óta a történeti fejlődés adta határokon belül lényegében ellentmondásmentesek voltak. Mindez nem kis erőfeszítés eredménye volt, melynek értékei vitathatatlanok, s számos – például a raktári jelzetalkotással összefüggő – következménnyel is járt.

A hetvenes évek végére aztán, tíz éves előmunkálatok után, megszületett a számítógépes Magyar Nemzeti Bibliográfia (MNB). Szerkesztősege saját céljaira – a tercier dokumentumokhoz, melyek tartalma ugyanúgy a másodlagos, bibliográfiai információk osztályozó fogalmak szerint rendezett készletét képviselte, akárcsak a katalógus-file – az előbbiektől függetlenül, de ugyancsak ETO szerinti osztályozást végzett. Kézenfekvő volt tehát a döntés, hogy a jövőben – mivel a gépi eszközökkel és programokkal az MNB szerkesztősege rendelkezett – egy helyen, az utóbbinál végezzék a dokumentumleírást és az osztályozást. Ez volt azonban az a pont, ahol veszélybe került a közművelődési könyvtárakban felhalmozott, összességében rendkívül nagy mennyiségű másodlagos információ készlet – egyszerűbben: a katalógusok – szakrendi folytonossága, hiszen egy másik műhelyről volt szó, amely ugyan nem más *szemantikai* (hiszen szintén helyesen osztályozott), de „stílusa” és kiadványa miatt elsősorban más *szintaktikai* felfogásban osztályozott. Mivel – szerencsére – a központi katalóguscédula-ellátásban átmenetileg mindkét – régi és új – jelzetet feltüntették, az eltérések nagyon hamar és látványosan kiderültek.

Az MKE Bibliográfiai Bizottságának és a tanácskozás többi inspirátorainak problémáérzékenységét dicséri, hogy mindkét kérdést idejében napirendre tűzték.

Az INFORMÁCIÓ/ELEKTRONIKA

számítógéptudományi és számítástechnikai folyóirat a szakirodalmi információ és dokumentáció berkeiben jóformán ismeretlen. Fő/alcíméből következően ugyan a számítástechnikán belül a „lágább” kérdések állnak figyelmének középpontjában, de a szakirodalmi információ és dokumentáció szemszögéből nézve nagyon „kemény”, a felhasznált csak áttételesen érdeklő kérdéseket közvetít általában. Számítástechnikai nézőpontból az információ elsősorban manipulálható adat, jószerivel pusztán szintaktikai elem, de az információ és dokumentáció számára már kardinális kérdés a szemantikai szerepe. Ez a tény már évtizedes, a terminológiában különösen szembeötlő kommunikációs nehézségek forrása a két szakma művelői között. Ezért annál jelentősebb, hogy ez évi 5. számát teljes egészében a könyvtárak és a tájékoztatás gépesítésének szentelte.

A folyóiratot a KSH Számítástechnikai és Oktatási Központjának (SZÁMOK) irodalmi szerkesztősége gondozza. Az országban ugyan van már néhány – egy kézen megszámlálható – on-line bibliográfiai adatbázis, a SZÁMOK-é az egyetlen, amelyet ma igazán nyilvánosnak tekinthetünk, mert megkötés nélkül, közvetlenül a könyvtári katalógus mellől (az „utcaról” tehát!) hozzáférhető. Az ottani terminál elé akármelyik olvasó leülhet. Hogy ebből mindeddig egyetlen ilyen van, s hogy pont ez a nyilvános jelleg az, amelyről a legkevesebb szó esik, már önmagában hajmeresztő, és indokolja ma, 1981-ben az említett „gogoli” jelzõt, amire egyébként még visszatérünk.

Szőnyi Katalin, e tematikus szám szakmai szerkesztője és SZÁMOK-beli munkatársai tehát nem véletlenül választották a pillanatnyilag egyetlen lehetséges megoldást: képet adni a helyzetről. Ennek az így kapott helyzetképnek a figyelmes, és némileg hozzáértő olvasó számára a legnagyobb értéke az a számtalan kérdő- és felkiáltójel, melyet minduntalan tennie kell az egyes írások olvastán. Hasonló tematikus számra már volt példa: a *Könyvtári Figyelő* 1978/5. száma ugyancsak a gépesítés jegyében született.

Mindezek a folyóiratszámok valójában ama tanácskozások *helyett* is állnak, melyeket a magyarországi információ és dokumentáció kérdéseiről kellett volna tartani, de amelyeket soha sem tartottak érdemben meg, mivel nem, vagy alig volt említésre méltó fejlesztési tevékenység, amiről egyáltalán beszélni lehetett volna, hiszen mindvégig hiányzott az anyagi erőforrások biztosításában megnyilvánuló megértés. Tervekről ugyan sok szó esett, de egy bizonyos határon túl nincs unalmasabb a terveknél.

Hogyan és miben függ össze a két esemény a részletekben?

A felmérés kérdése

A kecskeméti tanácskozás szervezőit két meglepetés is érte. Az egyik a legelején, mert a vártnál több érdeklődő jelent meg a színen. A másik pedig a tanácskozás során, mert nemcsak a számítástechnikai kérdések – amit egy előadás erejéig azért bekalkuláltak a programba – kaptak nagyobb hangsúlyt, hanem az osztályozását és a szervezését se lehetett megkerülni. Első látásra ugyan úgy tűnt, hogy például az osztályozás csupán a központi katalóguscédula-ellátás miatt került terítékre. A gépesítési kérdések mind-

végig, mint valami fenyegető kolosszus tornyosultak a távolban; velük kapcsolatban már senki sem merte a véletlent emlegetni.

Ha az INFORMÁCIÓ/ELEKTRONIKA tematikus számában a megvalósult fejlesztésekkel foglalkozó cikkeket vesszük szemügyre (az MNB, az ISIS-BABILON, a KFKI, az OMKDK dolgaiban), és összehasonlítanánk őket mondjuk az ugyanebben a számban felsorolt lehetőségekkel és szempontokkal (*Sárdy Péter, Jacsó Péter* írásai), szintén meglepetés ér: mennyi alulméretezett terv, mennyi gyorstalpaló megoldás, azaz mennyi költségtöbblet, mennyi veszteség! A tanácskozás és a különszám ebben a dologban úgy egészítik ki egymást, akár a homorú a domborút.

A szakadékok váltak így igazán láthatóvá, amelyek nemcsak a számítástechnikát választják el a könyvtártantól, a terminológiát az osztályozástól, a nyelvészetet az információ és dokumentáció területétől, hanem az információs szakembert is a dokumentációtól.

Mert hogy lehet azt gondolni, hogy egy katalógus – tehát a másodlagos, hivatkozási információk rendezett készlete: a file – akár a címleírástól (pontosabban: a dokumentumleírástól), akár az osztályozástól elválasztva tárgyalható? Hiszen minden dokumentumleírásnak az adja meg végső fokon a létjogosultságát, hogy van egy file, ahová készül, s ott elválaszthatatlan a dokumentumkép egészétől. Egy olyan – végre szakmai – tanácskozáson, amely idestova húsz éve váratott magára a gödöllői óta (már önmagában ez is!), hogyan lehetne betartani az egyébként meglévő, de nagyon finom különbség-tételeket? Egy tanácskozás nemcsak tudományszervezési, hanem társadalomlélektani esemény is, benne egyben le is kell tudni vezetni a felhalmozódott feszültséget. A kecskeméti tanácskozás szűk keretei között persze mindennek csak a jelzéseit lehetett észlelni. A problémát érzékelve javasolta a vége felé Sárdy Péter, hogy az osztályozás kérdésével megérné egyszer külön is foglalkozni. *Fügedi Péterné* számára ugyancsak nyilvánvaló lehetett ez, mert előadásnak is beillő hozzászólásában mindenestül foglalta össze az egész tanácskozást, azt is, ami belőle kimaradt; tulajdonképpen az ő szavai nyomán rajzolódott ki már magán a tanácskozáson az a strukturáltabb témakör, amelyben az információ és dokumentáció részkérdései ma tárgyalhatók, s amelyre a gépesítésen keresztül az INFORMÁCIÓ/ELEKTRONIKA tematikus száma is utal. Ilyen kérdéskörök voltak a dokumentumleírás (tehát a bibliográfiai tételek), a katalógusállomány (tehát az információtár), a szakozás (tehát az osztályozás), a szakkönyvtárak sorsa, a munkafeltételek és a jövő (a három együtt: tehát a szervezés). A zárójelbe tett szóhasználatból még nyilvánvalóbb, mennyire egységes rendszert alkotnak ezek. A legjobban azt jegyeztem meg a hozzászólásában, hogy a gépesítés dolgában ellenzett minden hibrid megoldást: ez nemcsak a legfontosabb előfeltétele minden továbblépésnek, hanem szöges ellentétben áll minden eddigi gyakorlattal.

A szakadékok félreismerhetetlenek tehát, akármelyik eseményt vesszük szemügyre. Nem ismeretesek viszont az erőfeszítések, melyek áthidalnák őket. A legkevésbé *a terminológia kérdésében,*

melyet már az eddigiekben is próbáltam érzékeltetni a szóhasználatommal. A tanácskozáson a *szakozás, osztályozás, tematikus rendezés, illetve a katalógus, file, cédula-állomány, sőt: adatbázis* fogalmainak olyan egymásba fonódott keveréke alkotta a szókincset, hogy csak jó szakmai ösztöneire bízhatta magát a hallgató.

Az INFORMÁCIÓ/ELEKTRONIKA tematikus számában más módon, az írott szöveg következetesebb keretei között vetődtek fel a terminológiai problémák. Gondoljunk csak az *információ(s) rendszer, adatbázis, információs adatbázis (!), bibliográfiai és faktografikus adatbázis, adatbank, információkereső rendszer, adatbáziskezelő rendszer, adatállománykezelő rendszer, vagy a lekérdezés, információkeresés* stb. fogalmaira.

Az egyes szerzők persze egy-egy íráson belül kifogástalan következetességgel kezeltek a fogalmaikat. Az egészet összehangolni, ez pillanatnyilag a lehetetlen. Külön csemegének számíthat *Vargha Dénes* munkája⁵, (Vargha sűrűbb szereplését már hosszabb ideje hiányoljuk) ezzel az írásával – amellett, hogy megint hozzájárult az osztályozás elméleti alapjainak gazdagításához – egy újabb (újabb?) terminológiai elemet dobott be a szakmai köztudatba. Az *informatika*, az – általam *Vajda Erik* nyomán előnyben részesített – *információ* és *dokumentáció*, a *tájékoztatástudomány*, valamint a *dokumentalisztika* között ember legyen a talpán, aki egyszerűen rendet teremt. Ezekre a kérdésekre utoljára 1972-ben reflektált néhány frissen végzett hallgató, kiadva egy terminológiai gyűjteményt.⁶ Nem véletlen, hogy kik éreztek rá a hátrányra. Ez a kötet a magyarországi terminológiai munka legértékesebb darabja, valójában igazi kihívás volt. A kesztyűt azóta se vette fel senki.

Hasonló szakadék különíti el a szakma egészétől
az osztályozás

kérdését is. Ennek már említett, ékes példáját a tanácskozáson vehettük szemügyre. Abból, hogy az osztályozási jelzetekkel ellátott központi katalóguscédula-ellátásról – tehát: központi dokumentumkép-ellátásról – lesz szó, a legkevésbé sem volt természetes, hogy ez felveti az osztályozás kérdését is?

Az érintettek mentségére természetesen sok minden szól: arról már beszélünk, hogy maguk a rendezők alulbecsülték saját rendezvényük jelentőségét, s ezért túlságosan szűkre fogták az előzetes tájékoztatást. De még fontosabb „mentség” az az általános, s elég nagy fokú érzéketlenség, amely az osztályozási kérdéseket általában övezi. Mintha léteznék egyáltalán információ- és dokumentumtár katalógus (mondom: bibliográfiai információk rendezett készlete, a file) nélkül? Mintha a katalógusban nem a dokumentumképek és a keresőképek összehasonlítása alapján, hanem valami felsőbbrendű intuíciónak révén volna a bibliográfiai tétel megtalálható? Mintha lenne értelme bibliográfiai tételnek egy file-ban ismérv, így például valamiféle osztályozási jellemző nélkül? Mintha tehát elválasztható volna bármiféle bibliográfiai tevékenység az osztályozástól?

Ez a szakadék a számítástechnika és az információ és dokumentáció között sokszor kétségbeesítő következményekkel jár. Beszélni róla a legízesebben bizonyára azok tudnának, akik már vívtak közelharcot számítástechnikusokkal, hogy megértessék magukat „homályos”, nehezen formalizálható tartalmi igényeikkel. De a tárgyilagos megközelítés szintjén is sokat mondó az INFORMÁCIÓ/ELEKTRONIKA tematikus számában például *Schlanger László*⁷, *Huba Zoltán*⁸, *Jacsó Péter*⁹ írása. Az információ és dokumentáció oldaláról azért, mert ezúttal magyar nyelven, különféle megközelítésben, jól körüljárható, hogyan látja mindezt egy számítástechnikus. Másrészt pedig – és ez különösen nagy esemény – megfogalmazták ezúttal a számítástechnika nyelvén is, a számítástechnikus számára érthetően, hogy mi kell egy könyvtárosnak. Huba Zoltán írásának például éppen

az a legnagyobb érdeme. A hagyományos faktografikus adatbáziskezelő rendszerekhez szokott programozó elsősorban a logikai szerkezet alapján végzett keresést ismeri, s éppen ez a kiindulás használhatatlan a szöveges, tehát szerkezet nélküli bibliográfiai adatbázisokban, ahol a keresés alapvető egysége a rekord. Az információ és dokumentáció igényeinek megértését tehát egy, a számítástechnikában egyelőre fennálló szakadék is nehezíti.

A számítástechnika felől nézve az osztályozás kérdése pusztán szintaktikai kérdésnek fest; ez az oka sokszor számos információkereső rendszer szemantikai szegénységének, amire például az ISIS eredeti változatáról vagy a BINÁR-ról¹⁰ szóló beszámolókból derül fény. Szócsonkolás és logikai kapcsolatok alkotják az egyetlen stratégiai lehetőséget, de nyoma sincs a hierarchiaszint automatikus változtatásának, a kapcsolatkiterjesztésnek, a szerepjelölésnek, az osztályozási rendszer automatizált használatának stb.

A számítástechnikus legfeljebb elkeni az osztályozás kérdését; az információ és dokumentáció területén belül – ha magasabb szintű döntésekről van szó – az osztályozást egyszerűen észre sem veszik. Így kerülhetett például sor arra is, hogy az MNB szerkesztőségétől a központi katalóguscédula-ellátás megrendelésekor a szerződésben sommásan csak dokumentumleírást rendeltek meg. Ebben benne volt minden. Nem csoda, ha a szerkesztőség sem érezte a problémát.

Tegyük hozzá azt is, hogy az, akinek nem kell áttérni egy új nyelvhasználatra, érthetően nem is nagyon érzékelheti annyira a problémát. Márpedig az egyik műhely – az OSZK szakozó csoportjának – gyakorlatáról a másikéra – az MNB szerkesztőségére – áttérni annyi, mint az egyik információkereső nyelvről a másikra. Ezt nyilvánvalóan azok érzik, akiknek át kell erre térniük: a közművelődési könyvtárak, akik felhasználói a központi katalóguscéduláknak.

Amiből aztán az is következik, hogy Ranganathan vajmi kevés nyomot hagyott maga mögött Magyarországon. Először ugyanis ő mondta ki, hogy az osztályozási rendszerek egyben nyelvi rendszerek is, következésképp az osztályozás – nagyon leegyszerűsített formában megvalósuló beszéd. Annak minden – többek között pszichológiai – következményeivel együtt.

A mindennek ellenére épségben megőrzött szakmai érzéket dicséri, hogy a kecskeméti tanácskozáson annyian és olyan színvonalon szóvá tették azt a törést, amely egy másik műhely gyakorlatára való áttérés következtében fenyeget. *Huber Kálmánné, Dénes Pálné, Mader Béláné* s különösen *Pál Györgyi* korreferátumainak anyagából gondosan elemzett összehasonlító példák serege volna kiválasztható azokhoz a konkordancia táblázatokhoz, melyekkel adott esetben biztosítani lehetne, hogy az MNB szerkesztősége által végzett osztályozás alkalmazkodni tudjon az eddigi gyakorlathoz. Mert az nem vitatható, hogy a közművelődési könyvtárak kialakult információtárainak homogenitását meg kell őrizni, hogy ez nagy érték.

Az MNB – éppen automatizáltsága miatt – meghatározó szerephez fog jutni a magyarországi könyvtárügyben, s – ahogy *Papp István* mondta felszólalásában – „nem tekinthető zárt rendszernek többé, hanem a hatás és visszahatás elve alapján vissza kell, hogy hassanak rá a közművelődési könyvtárak is.”

A konkordancia táblázatok kidolgozása azonban vesződéses feladat, s minden részletet aligha lehet majd figyelembe venni. Ráadásul – ha jobban meggondoljuk – lehet,

hogy egyáltalán nincs is rá szükség. Mert mi történnék mondjuk akkor, ha az MNB számára a jövőben az OSZK szakozó csoportja végezné el az osztályozást, ezúttal egyben tekintettel az MNB és a gépesítés feltételeire is? Valószínűbb, hogy ez volna a jövő útja. És hogy ez egyáltalán nem látszott olyan természetesnek, az felveti

a szervezés

és az információ és dokumentáció közötti szakadék hatásaiban legsúlyosabb kérdését.

Először is itt a koordináció kérdése! A kecskeméti tanácskozás egyik nagy erénye volt, hogy az új dokumentumleírási szabvány alkalmazásához szükséges szellemi igyekezetet próbálta összefogni. De miért kellett ezt csak a közművelődési könyvtárakra korlátozni? A Bibliográfiai Bizottság nem a szakkönyvtárak, a felsőoktatási könyvtárak stb. bibliográfiai bizottsága is? Ezeknek a könyvtáraknak nem lett volna néhány hasznosítható észrevétele, ami a gyakorlati megoldásokat illeti? Az MNB gépesítésével minden jel szerint – legalábbis egyelőre, valójában rendkívül nyakatekert szervezeti és gépi megoldásokkal, ahogy ez az INFORMÁCIÓ/ELEKTRONIKA különszámában megjelent írásból következik – megoldották a bibliográfiai leírás automatizált jelkészletének kérdését. Nem érinti ez véletlenül a nagyobb országos könyvtárak – netán az OMKDK – hasonló feladatait? Az MNB osztályozási gyakorlata csupán a központi katalóguscédula-ellátás s ezen keresztül a közművelődési könyvtárak miatt érdemel figyelmet? Avagy nem arról van szó hogy az ország legnagyobb könyvtári intézményének – az OSZK-nak – gyakorlata az Egyetemes Tizedes Osztályozás alkalmazásában valójában mindannyiunk ügye, akik osztályozással foglalkozunk? Annál is inkább, mert legjobb osztályozó szakembereink közül kerülnek ki azok, akik ott ennek a nem természetes nyelven alapuló hierarchikus osztályozási rendszernek a valóban egyetemes alkalmazásával foglalkoznak? Azok a „szintaktikai” fogások, mellyel az OSZK keretei között az ETO differenciált alkalmazása biztosítható, tartanak annyira szakmai közérdeklődésre igényt, hogy például gondolni lehetne nyomtatott közreadásukra.

A kecskeméti tanácskozás egyik érdeme, hogy érintőlegesen, az ott felvetődött, látszólag rendkívül speciális kérdések kapcsán ezek a nagyobb horderejű kérdések óhatatlanul felvetődnek utólag a figyelmes szemlélőben is, ráirányítva a figyelmet azokra a kihagyott lehetőségekre, melyek hasznosítása valójában csak szervezési kérdés.

A legélesebben a szervezési hiányosságok a gépesítés kérdésében vehetők észre. Noha a tanácskozáson mindez ugyancsak ott lapult a háttérben, az INFORMÁCIÓ/ELEKTRONIKA tematikus számának írásaiban sokkal inkább tetten érhetők.

A koordinálatlanság – amelyre például Sárdy Péter utalt a tematikus szám első helyre tett írásában¹¹ – valóban alapvető rákfenéje ma a magyarországi gépesítésnek. Az ő diplomatikus megfogalmazásában: „A jelzésszerűen felsorolt kezdeményezések, kísérletek és eredmények azonban már a 70-es évek közepén szükségessé tették volna az országos méretű tervezést, az egységes elgondolásokat, a rendszerek nagyvonalú tervezését. Ilyen irányú tevékenység az elmúlt évtizedben indult is, de sajnálattal kell megállapítanunk, hogy nem járt olyan eredménnyel, hogy megvalósult, vagy megvalósulására reális remény volna.”

Nem biztos azonban, hogy a koordinátlanság megszüntetésének egyetlen útja a központosítás. Ezt Sárdy sem állítja. Sőt: a központosítás legnagyobb veszélye, hogy túlzottá válik, és megbénít minden önálló kezdeményezést. Nem biztos, hogy feltétlenül szükség van országos méretű rendszerekben gondolkodni, különösen nem első megközelítésben. Sokkal fontosabb volna, ha egyes intézmények volnának képesek *önálló kezdeményezésből együttműködni*. Hogy a spontán együttműködés még olyankor se következik be, amikor nyilvánvalóan szükséges volna, annak bizonyára egyszerű érdekeltségi okai vannak. Úgy tűnik, hogy abból senkinek sincsen különösebb haszna, ha két intézmény együttműködik. Vagy mivel mással magyarázható számtalan elrettentő eset? A KG INFORMATIK-ban például elkészült az ipari-gazdasági életre kiterjedő szókincset magába foglaló Kohó- és Gépipari Tezaurusz. Most az Ipari Minisztérium megbízásából külön tezaurusz készül a kutatási jelentések nyilvántartására – ugyanezen a területen. Még azt sem lehetett elérni, hogy néhány száz jelentést próbaképpen osztályozzanak legalább a meglévő tezaurusszal. Más: elkészült a MÉM Növényvédelmi és Agrokémiai Központjában a hazai növényvédőszeres adatának a GÓLEM információkereső rendszerre épülő adatbázisa. Még egy on-line bemutató se akadályozhatta meg, hogy egy minisztériumi megrendelésre, ugyancsak a GÓLEM-re támaszkodva, el ne készüljön ugyanezekre az adatokra egy másik információkereső rendszer.

Olvasva a szűkszavú beszámolót az OMKDK fejlesztési elképzeléseiről,¹² meg a beszámolót az MNB már említett gépesítéséről,¹³ önkéntelenül is fölmerül a kérdés: miért nem lehetett legalább a két hazai, dokumentációs szempontból mamut-intézmény automatizálási, s főleg szoftver-adaptálási gondjait és terveit valamennyire összehangolni? Azok a magyarországi viszonyok között ugyan nagyvonalú, de fedezet nélkül mégis megkérdőjelezhető tervek, melyekről az OMKDK munkatársai beszámoltak, lényegében olyan, mindenre kiterjedő információkereső rendszerre és bibliográfiai adatbázisra vonatkoznak, amelynek csak a szoftver-igénye ki kell hogy elégítse az OSZK igényeit is és fordítva. S ha van logika a dolgokban, akkor az is magától értetődik, hogy egy ilyen, végre megszülető rendszert bármelyik magyarországi intézmény adaptálhatna...

Aki tudja, milyen nehézségekkel jár egy-egy programcsomag alkalmazása, a megmondhatója annak, mit jelentene gyorsaságban, gazdaságosságban, ha egy már bevezetett rendszert kellene csak átvenni, vagy ahhoz csatlakozni...

Semmiféle tervezés nem segíthet azon, hogy a két intézmény közösen oldjon meg gondjaiból valamit, ha az említett érdekeltség hiányzik. Furcsa ellentmondás volt mindenestre az OMKDK fejlesztési rendszervázlatát látni egy egész oldalon, és semmit sem olvasni arról, hogy eddig mi történt vagy miért nem történt...? Az ember ilyenkor – unalmában – elkezd számolgatni, hányszor fordulnak elő a szövegben olyan szavak, mint „dinamikus”, „fejlesztés”, „integrált”, „differenciált”...

Az MNB számítógépes rendszeréről szóló írás a tematikus szám egyik legértékesebb dokumentuma. Nemcsak azért, mert – ellentétben az ilyenkor szokásos gyakorlattal – részletekben, tehát valódi információkban meglepően gazdag, hanem azért is, mert egyike azoknak a kevés, számítástechnikai tárgyú írásoknak, melyek az információ és dokumentáció szemszögéből nézve íródtak meg. Az a rész, amely az említett adatrögzítő berendezés beszerzésének kérdésével foglalkozik, valóságos beruházási rémtörténetet sejtet. Van

abban valami természetellenes, hogy egy 1977-ben üzembe állított adatrögzítő berendezést 1980-ra már ki kell cserélni, mert „kinőtte” a kereteket. Ez az eset is példája annak a gyakorlatnak, amely az anyagi korlátokra utalva arra kényszeríti a megrendelőt, hogy az optimális megoldás helyett a legolcsóbbat válassza. Amiről aztán kiderül, hogy mégse az igazi. Így lesz végül az olcsóbb a drágább. Holott sokszor jobb volna valamit meg se venni; amit sajnos azért nem engednek, mert akkor nincs mit „kipipálni”, s az itt elmondottak igazsága is kiderül.

Nem volna minden szakmai tanulás nélkül mindenestre egy véleménycsere arról, miért nem kerül sor soha az információ és dokumentáció területén kész, Nyugat-Európában már régen működő rendszerek bevezetésére? Mint ahogy azt a marcali Ruhagyár csinálta a farmer-technológiával... Az információ és dokumentáció – akárcsak az oktatásügy – területén miért *elève* elfogadhatatlan devizaigénnyel fellépni? Évtizedes, s egyre növekvő lemaradásunkat többek között az ezzel összefüggő, torz, előítéletektől terhes szemlélet okozza.

A kecskeméti tanácskozás „emberibb” légkörében kevésbé vetődött fel az a kérdés, ami az INFORMÁCIÓ/ELEKTRONIKA tematikus számának számtalan, a magyarországi adatbázisokkal foglalkozó cikkéből szinte szíven üti az embert: hogy ugyanis egy címléírás, egy katalógus vagy egy bibliográfiai adatbázis valójában a felhasználóért, az „egykori” olvasóért van. Nem pusztán elvont humanizmusból, hanem azért, mert ez ugyanúgy üzlet valamiképpen, akárcsak minden más, ha nem is ugyanúgy, olyan követlenül kell fizetni a szolgáltatásokért. Szinte minden írásból hiányzik az a megközelítés, melyet a legjobban ezzel

az üzlet

szóval lehetne megközelíteni. Sehol egy utalás, hogy a felhasználó, a vevő hová forduljon pontosan, ha az egyik vagy a másik bibliográfiai adatbázist fel akarja keresni! Hogy mi a feltétele mondjuk az ETK-ban, az SZKI-ban, a KFKI-ban, ha valaki használni akarja a terminált, vagy keresni akar valamit a rendszerben más eszközökkel? Hogy mindenki használhatja-e, hogy mibe kerül – és miért annyiba?! –, hogy egyáltalán: mi a cím, ahová fordulni lehet?

Azt már említettem, hogy tudomásom szerint csak a SZÁMOK-ban található ma az egyetlen olyan bibliográfiai adatbázis, amely valóban teljesen nyilvános. Mindez jellemzi gépesítési gyakorlatunk hallatlanul ezoterikus jellegét. Mindaddig, míg az üzembehelyezésnek nem az az eredménye, hogy egy meghatározott kapubejárat fölé kitesznek egy táblát, amely tudósítja a járókelőt – igenis: mindenkit! –, hogy itt és itt ilyen és ilyen információk, találatonként ennyiért meg ennyiért automatizáltan lekérdezhetőek, megkaphatók stb., addig nincs gépesített tájékoztatás. Mindaddig a bibliográfiai adatbázisok ügye lényegében csak bürokratikusán védett és pénzelt intézmények játékszerei lesznek, remek eszközök arra, hogy valaki megtanulja a kezelésüket...

Ennek hiányában alakulhatott ki a külföldi mágnesszalagos szolgáltatások átvétele terén az a képtelen magyarországi gyakorlat, amely nem ismeri a retrospektív adatbázis-használatot, szegényes programcsomagokkal csak szekvenciális szolgáltatást nyújt, siralmas propagandát fejt ki (ha egyáltalán!), és vállalatközi automatikus elszámolásokból tartja fenn magát. Aki *Jacsó Péter* írását elolvassa a tematikus számban, felmérheti,

milyen nyilvános használatra készülnek a kereskedelmi forgalomban külföldről beszerezhető bibliográfiai adatbázisok.

Itt időszerű azon is elgondolkodni, hogy vajon milyen szegényes beruházói koncepció magyarázhatja meg, hogy az MNB gépesítésének kérdését nem eleve a nyilvánosság számára megközelíthető adatbázis felállításával összekapcsolva valósították meg. Az előbb említett ezoterikus, intézményközpontú gyakorlat nyilván nem kedvezett a nyitottabb beruházói tevékenységnek sem.

Valahol errefelé tapogatva időszerű megkérdezni azt is, vajon miért csak a tematikus szám szerkesztőjének felkérésére készültek el az olyan fontos, az egész magyarországi információt és dokumentációt érintő és érdeklő írárok, mint az említettek? Egyáltalán: miért olyan ritkák a részletes beszámolók egy-egy rendszer készítéséről vagy befejezéséről? Talán a be nem vallott szegyenkezés, amiért sok minden nem állna meg az összehasonlítást? Egy őszinte beszámoló azokról az elutasításokról, melyek egy-egy szegényes megoldás háttérében rejlenek, fényt vetne a „gogoli” körülmények valódi okaira.

HIVATKOZÁSOK

1. Kecskeméti szakmai tanácskozás, 1981. szeptember 25–26. Rendezte a MKE Bibliográfiai Bizottsága és az OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központ.
2. INFORMÁCIÓ/ELEKTRONIKA. 16.évf. 1981. 5.sz. 241–300.p.
3. A bibliográfiai leírásra vonatkozó MSZ 3424-es, a besorolási adatok alakjára vonatkozó MSZ 3440-es, a cirill betűk transliterálására vonatkozó MSZ 1362-es szabványcsalád, ill. szabvány.
4. VARGA Ildikó: Mi legyen a katalógusokkal? = Könyvtáros. 31.évf. 1981. 2.sz. 81–82.p. (I. rész), 3.sz. 145–148.p. (II. rész), 7.sz. 415–416.p. (III. rész), 1981. 11.sz. 652–656.p.
5. VARGHA D.: A dokumentalisztika és elméleti háttere. = INFORMÁCIÓ/ELEKTRONIKA. 16.évf. 1981. 5.sz. 248–252.p. Bibliogr. 13.
6. Fogalomgyűjtemény az informatika válogatott területeiről. Összeáll. VÁRADY É. et. al. Bp. OMKDK, 1972. XVIII, 191 p. Bibliogr. 190–191.p.
7. SCHLANGER L.: Tezauruszépítés számítógéppel. = INFORMÁCIÓ/ELEKTRONIKA. 16.évf. 1981. 5.sz. 254–258.p. Bibliogr. 6.
8. HUBA Z.: Az ISIS-BABILON rendszer egy programozó szemével. = INFORMÁCIÓ/ELEKTRONIKA. 16.évf. 1981. 5.sz. 276–279.p.
9. JACSÓ P.: On-line lekérdezhető bibliográfiai adatbázisok értékelési, kiválasztási szempontjai. = INFORMÁCIÓ/ELEKTRONIKA. 16.évf. 1981. 5.sz. 285–291.p. Bibliogr. 10.
10. JÓZSEFNÉ SCHERER É. – MOLDAI J. – VESZELI C.: Számítógépes információfeldolgozás a Központi Fizikai Kutató Intézet Könyvtárában. INFORMÁCIÓ/ELEKTRONIKA. 16.évf. 1981. 5.sz. 280–284.p.
11. SÁRDY P.: A számítástechnika könyvtári alkalmazásai Magyarországon. = INFORMÁCIÓ/ELEKTRONIKA. 16.évf. 1981. 5.sz. 244–247.p.
12. SZABÓ I. – KERÉSZ J. – SZARKA Gy.: Számítógépes integrált információrendszer fejlesztési elképzelései az OMKDK-ban. = INFORMÁCIÓ/ELEKTRONIKA. 16.évf. 1981. 5.sz. 292–294.p.
13. NYÁRYNÉ GRÓFCSIK E. – SZÜCS E.: A Magyar Nemzeti Bibliográfia számítógépes rendszere. = INFORMÁCIÓ/ELEKTRONIKA. 16.évf. 1981. 5.sz. 259–269.p. Bibliogr. 16.